
КОНВЕРГЕНТНА ИКОНОМИКА – КРИТИЧЕН ПОГЛЕД ЗА ПЪТЯ НА БЪЛГАРИЯ В ЕС

Виктор Йоцов¹

Стопански факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ и
Институт за икономически изследвания при БАН – София,
България

E-mail: 1vyotzov@gmail.com

Резюме: Поводът за тази статия е представянето на книгата на проф. д.ик.н. Гарабед Минасян „Конвергентна икономика“¹, организирано от Съюза на икономистите в България с любезното съдействие на фондация „проф. д-р Минко Русенов“. По време на обсъждането и дискусиите икономисти от различни университети и научни институции представиха своите виждания по темата за ролята на икономическата конвергенция в съвременното развитие на България.

Ключови думи: конвергенция, икономика, икономически растеж.

Тази статия се **цитира**, както следва: **Йоцов, В.** (2024). Конвергентна икономика - критичен поглед за пътя на България в ЕС. Народностопански архив, (1), с. 3-20.

URL: nsarhiv.uni-svishtov.bg

DOI: <https://doi.org/10.58861/tae.ea-nsa.2024.1.01.bg>

JEL: F63, G0.

* * *

1. Що е то конвергенция?

Конвергенцията в икономиката е фундаментален процес, при който по-слабо развитите икономики догонват по-развитите икономики чрез ускорен икономически растеж. Този процес е важен както за разбирането на динамиката между страните и регионите, така и за формулирането на политики, които насърчават устойчивото и инклузивно икономическо развитие.

¹ Минасян, Гарабед. (2024). Конвергентна икономика, Издателство Изток Запад, ISBN 978-619-01-1380-5.

Видове конвергенция

Конвергенцията може да бъде разгледана в две основни форми: абсолютна и условна. *Абсолютната конвергенция* се отнася до процеса, при който икономиките се доближават до един и същи стандарт, или ниво на доход, без да се отчитат специфичните характеристики на всяка страна. *Условната конвергенция* приема, че страните конвергират към различни равнища на доход, които са определени от страновите особености като технологии, политика, институции и човешки капитал.

Фактори, влияещи на конвергенцията

Три са ключовите фактора, които играят роля в конвергенцията между икономиките.

○ **Технологичният трансфер**, тъй като по-бедните страни могат да прилагат научените уроци и иновациите, разработени в по-развитите страни.

○ **Образованието и обучението**, доколкото те повишават производителността на работната сила и способността на икономиките да усвояват нови технологии.

○ **Политическата стабилност и институционалната ефективност** също са от съществено значение, тъй като те обезпечават правилната имплементация на икономическите политики.

Предизвикателства и критики

Въпреки че теорията на конвергенцията е широко приета, тя се сблъсква с някои предизвикателства и критики. Например, много страни изпитват трудности в поддържането на устойчиви темпове на растеж поради политическа нестабилност, корупция или липса на достатъчни инвестиции в образование и здравеопазване. *Също така, процесът на глобализация има както положителни, така и отрицателни последици за конвергенцията, като увеличава икономическото неравенство в някои случаи.*

Политически импликации

За да се насърчи конвергенцията, правителствата трябва да формулират политики, които стимулират инвестиции в критични сектори като образование, здравеопазване и инфраструктура. Също така е важно да се създадат стабилни и прозрачни институции, които могат да поддържат дългосрочен икономически растеж и да управляват глобалните икономически взаимоотношения.

От всичко казано следва, че конвергентната икономика е ключова за разбирането на глобалните икономически тенденции и за формулирането на политики, които насърчават устойчиво развитие. Въпреки че съществуват значителни предизвикателства, продължаващите усилия за разширяване на технологичния обмен, подобряване на образователните стан-

дарти и укрепване на институциите могат да ускорят процеса на конвергенция, отваряйки пътя към по-балансирано и инклузивно глобално икономическо бъдеще.

2. Исторически контекст на теорията за конвергенцията

Концепцията за икономическа конвергенция набира сила през втората половина на 20-ти век, когато много страни започнаха интензивно да развиват своите икономики, в опит да догонят развитите индустриални икономика. Историческият контекст на икономическата конвергенция е дълбоко свързан с развитието на макроикономическата теория и усилията за разбиране на факторите, допринасящи за различията в икономическото развитие на страните.

Конвергенцията може да се разглежда и в контекста на противопоставянето планова – пазарна икономика. Дискусията в тази област разкрива интересни възгледи за това, как различни икономически системи могат да влияят на темповете и характеристиките на икономическото сближаване между страни и региони. Този дебат бе особено актуален през студената война, когато идеологическите и икономическите различия между капиталистическите и социалистическите държави бяха изразени най-остро. Съвсем накратко ще припомним основите на този дебат:

- **Планова икономика**

Плановата икономика се характеризира с централизирано управление и контрол над производството, разпределението и ценообразуването, има за цел да постигне бърз икономически растеж и социална равенство чрез директиви и петгодишни планове. Социалистическите страни, като бившия Съветски съюз и Източна Европа, разчитаха на тази система за ускоряване на индустриализацията и „настигане на Запада“.

- **Пазарна икономика**

Пазарната икономика се основава на принципите на свободния пазар, където цените и производството са резултат от независими решения на потребители и производители. Капиталистическите страни прилагат този модел, който теоретично насърчава иновации и ефективност чрез конкуренция и частна инициатива.

- **Икономическа конвергенция между двата модела**

През 20-ти век обсъжданията за конвергенция често се фокусираха върху въпроса, дали плановите или пазарните икономики ще се окажат по-ефективни в постигането на бърз икономически растеж и в намаляването на икономическото разделение между страните.

- *Теория и реализация:* На теоретично ниво плановете икономики могат да мобилизират ресурси бързо за постигане на специфични икономически цели, което теоретично би трябвало да спомогне за бърза конвергенция. В практиката обаче много планови икономики се сблъскаха с проблеми като неефективност, корупция и липса на иновации.

- *Устойчивост и качество на растежа:* Пазарните икономики, от своя страна, могат да страдат от цикли на икономически бум и спад, но често предлагат по-устойчив и качествен растеж в дългосрочен план благодарение на по-голямата иновативност и адаптивност.

- *Икономически и политически преходи:* След края на студената война на практика всички бивши социалистически страни преминаха към пазарна икономика, което предостави уникална възможност за пряко наблюдение на конвергенцията. Тези преходи разкриха значителни предизвикателства като например необходимостта от създаване на ефективни пазарни институции и справяне със социалните разходи на прехода.

Дебатът за конвергенцията между плановете и пазарните икономики подчертава, че икономическият успех и устойчивостта се определят не само от избрания икономически модел, но и от способността на обществата да адаптират и оптимизират своите институционални рамки, политики и управление в отговор на вътрешни и външни предизвикателства.

Ключови икономисти и теории

- Робърт Солоу – Солоу разработва модела на икономически растеж, който показва, че по-бедните страни могат теоретично да настигнат по-богатите благодарение на по-високите възвръщаемости от добавянето на капитал. Този модел става основа за изучаването на абсолютната конвергенция.

- Робърт Лукас – Лукас разширява разбиранията за конвергенция, като въвежда значението на човешкия капитал. Той твърди, че различията в човешкия капитал между страните могат да обяснят защо някои страни настигат по-бързо от други, водейки до концепцията за условна конвергенция.

- Манкур Олсън – Олсън подчертава влиянието на институциите и политическата стабилност върху икономическия растеж. Той аргументира, че "застояли" интереси и неефективни институции могат да задържат икономическото развитие, което пречи на конвергенцията.

- Дани Родрик – Родрик изследва влиянието на макроикономическите политики и глобализацията на развиващите се икономики. Той анализира как неадекватните политически рамки и глобалните икономически условия могат да влияят на икономическата конвергенция.

През периода на Студената война темата за икономическата конвергенция беше изследвана от различни автори, които разглеждаха как

икономическите системи на капиталистическия Запад и социалистическия Изток могат да се приближат или раздалечат във времето. По-долу са посочени някои от най-значимите автори, работещи върху проблемите на конвергенцията в периода от края на Втората световна война до началото на 90-те години на XX век.

- Юджийн Стейли – Стейли е известен със своята работа по въпросите на икономическата конвергенция и развитие. През Студената война той писа за икономическите модели на развитие и тяхното прилагане в различните политически и икономически системи.

- Валтер Галинсон – Галинсон анализира съветската икономика и нейните стратегии за настигане и изпреварване на Запада. Той обсъжда как съветската планова икономика се стреми към технологична и индустриална конвергенция със Запада.

- Абрам Бергсон – Бергсон е известен със своите изследвания на сравнителната икономика особено между САЩ и СССР. Той изследва икономическата ефективност и продуктивност на съветската икономика в сравнение с американската.

- Александър Гершенкрон – Гершенкрон разработва концепцията за икономическо развитие при отсъствие на предпоставки. Въпреки че той пряко не се занимава само със Студената война, неговите идеи за "изоставащото развитие" и индустриализацията на по-малко развитите страни са били приложими и в контекста на икономическите стратегии на страните от Източния блок.

- Пол Баран – Баран е известен със своите радикални възгледи за икономическото развитие и империализма. Той разглежда икономическите различия между индустриалните (развитите) и развиващите се страни, които са актуални и в контекста на геополитическите противопоставяния по време на Студената война.

- Михал Калецки – Въпреки че основната му слава не е свързана директно с темата за конвергенцията по време на Студената война, Калецки е изключително влиятелен в областта на макроикономиката и икономическата теория. Той разработва модели, които разглеждат функционирането на националните и международните икономики и имат приложения и в анализа на икономическите преходи.

- Оскар Ланге – Ланге е известен със своите теории в областта на социалистическата икономика и е ангажиран с въпроси, свързани с оптималното планиране и управление на икономиката. Макар и активен преди и по време на Студената война, неговите идеи продължават да влияят на теоретичните разисквания относно икономическите системи.

- Лешек Балцерович – Балцерович е ключова фигура в периода на икономически преход на Полша от планова към пазарна икономика

след падането на комунизма. Той е министър на финансите и автор на плана за икономическа либерализация, известен като „Планът Балцеро-вич“. Неговата работа е особено релевантна за разбирането на конвергенцията на посткомунистическите страни към пазарноориентираните икономики.

Тези учени са играли важна роля в разработването на икономически теории и практики, които са помогнали за формирането на подходите към конвергенция и икономически реформи в различни периоди, особено в контекста на значителни политически и икономически промени в Източна Европа.

След Втората световна война много страни, особено в Европа и Източна Азия, започнаха да постигат значителен икономически растеж. Тези "икономически чудеса" в страни като Япония, Южна Корея и Германия често се цитират като примери за успешна конвергенция. Изследванията на тези случаи допринесоха за развитието на концепцията за абсолютна и условна конвергенция. По-късни изследвания въвеждат усъвършенствани статистически методи за анализ на конвергенцията, включително използването на панелни данни и регресионен анализ за разглеждане на динамиката на растеж между страните и регионите. Тези методи помагат на икономистите да уточнят разбиранията си за това, как и защо икономиките конвергират или разминават.

3. Актуалност на темата за конвергенцията

Факт е, че като проблем темата за конвергенцията се развива от средата на миналия век. За известен период по време на студената война тя имаше и разклонение в търсене на допирни точки между пазарната и плановата икономика, но тези търсения бяха изоставени след рухването на Берлинската стена. Въпреки това темата за конвергенцията остава изключително актуална и сега, особено в контекста на постоянно променящия се глобален икономически ландшафт. По-специално няколко ключови фактори допринасят за продължаващия интерес към конвергенцията:

Глобализация и търговски потоци

Глобализацията е значително увеличила търговските и капиталовите потоци между страните, което теоретично трябва да доведе до по-бърза конвергенция, тъй като по-бедните страни получават достъп до пазари, капитал, технологии и ноу-хау. *Практиката обаче показва, че глобализацията също така може да увеличи неравенствата както между, така и вътре в страните, особено ако не са налице силни местни политики и институции, които да управляват въздействието ѝ.*

Глобално икономическо възстановяване

След кризите, свързани с глобалната финансова криза и пандемията от COVID-19, въпросите за конвергенцията стават особено важни, тъй като страните се стремят да възстановят и стабилизират своите икономики. Интересът се фокусира върху това, как по-малко развитите икономики могат да настигнат по-бързо развиващите се и развитите икономики.

Технологични промени

Ускореното разпространение на цифрови технологии и иновации предоставя възможности за "прескачане" на технологични етапи, което може да ускори процеса на конвергенция за много развиващи се страни. Възможността за бързо въвеждане на нови технологии може значително да повлияе на икономическите перспективи на тези страни.

Дигиталната революция и бързото разпространение на информационните и комуникационните технологии (ИКТ) предоставят възможности за бърз технологичен трансфер. Това може да ускори конвергенцията, като позволи на по-бедните страни да "прескачат" определени етапи на технологичното развитие. Но успехът в това отношение зависи от способността на страните да адаптират тези технологии в своя контекст.

Устойчивост и зелена икономика

Преходът към устойчиво развитие и зелена икономика също стимулира дискусиите за конвергенция. Страните търсят начини да интегрират устойчиви практики, които да подпомогнат както икономическия растеж, така и екологичните цели, което може да доведе до нови форми на икономическа конвергенция. Нарастващото внимание към екологичната устойчивост променя начина, по който страните гледат на икономическия растеж и конвергенцията. Развиващите се страни се сблъскват с предизвикателството да балансират между икономическото развитие и опазването на околната среда, което изисква нови подходи и технологии за устойчив растеж.

Институционални и политически промени

Икономическата конвергенция е тясно свързана с качеството на институциите и политическата стабилност. Страните, които успяват да подобрят своите институционални рамки и политическа устойчивост, могат да ускорят своя икономически растеж и да настигнат по-развитите икономики. Съвременните изследвания все повече подчертават ролята на институциите и политиката в икономическата конвергенция. Стабилните и ефективни институции, които насърчават доброто управление и правовия ред, са критични за устойчивия икономически растеж. Политическата стабилност също е важен фактор, тъй като политическите кризи и конфликти могат да обезсилват икономическите усилия и да възпрепятстват конвергенцията.

Като цяло въпросите за конвергенцията продължават да бъдат в центъра на макроикономическите дебати, като се разглеждат не само в традиционната рамка на икономическия растеж, но и в по-широкия контекст на технологични промени, устойчивост и глобални икономически взаимодействия. Съвременните аспекти на теорията за конвергенцията се развиват в контекста на глобализация, технологични промени и увеличаване на международно икономическо интегриране. Новите изследвания в тази област често се фокусират върху неравенството, институционалните фактори и възможностите, които дигиталните технологии предоставят за ускоряване на конвергенцията.

4. Съвременни предизвикателства пред конвергенцията

Икономическата конвергенция, въпреки своите теоретични обещания и практически успехи, се сблъсква с редица съвременни предизвикателства. Тези препятствия могат да затруднят усилията на по-малко развитите икономики да настигнат по-развитите, както и могат да повлияят на глобалната икономическа стабилност. Нека разгледаме някои от ключовите съвременни предизвикателства:

- Глобализация и протекционизъм

Глобализацията е двустранен меч за конвергенцията. От една страна, тя улеснява технологичния трансфер и международната търговия, които са ключови за ускоряване на икономическия растеж. От друга страна, нарастващият протекционизъм и търговските конфликти могат да подкопаят тези ползи, ограничавайки достъпа до пазари и технологии за развиващите се страни.

- Технологични различия

Технологичната крива продължава да се увеличава между развитите и развиващите се икономики. Въпреки възможностите за "прескачане" на технологии, много страни все още изостават в прилагането на нови технологии и иновации, което ограничава техния потенциал за растеж и конвергенция.

- Климатични промени

Климатичните промени представляват значително предизвикателство за конвергенцията, тъй като те засягат непропорционално много развиващите се страни, които често са по-уязвими към негативните ефекти като екстремни метеорологични явления и изменения в земеделието. Това може да задържи икономическото развитие и да увеличи регионалните икономически различия.

- Демографски промени

Застаряващото население в развитите страни и високата раждаемост в развиващите се страни също представляват предизвикателства за конвергенцията. Застаряването може да доведе до недостиг на работна ръка и повишени социални разходи в развитите страни, докато младите населения в развиващите се страни изискват значителни инвестиции в образование и заетост.

- Политическа и икономическа нестабилност

Политическата нестабилност и слабите институции могат да подкопаят икономическите реформи и развитието, затруднявайки процесите на конвергенция. Корупцията, липсата на правова държава и непредвидимите политически решения могат да отблъскват чуждестранните инвестиции и да ограничават икономическия растеж.

- Финансови кризи и волатилност

Глобалните финансови кризи и валутната волатилност могат да имат разрушително въздействие върху икономиките, особено в развиващите се страни. Тези фактори могат да затруднят устойчивото икономическо планиране и да наложат допълнителни пречки пред икономическата конвергенция.

Съвременните предизвикателства изискват съгласувани международни усилия и иновативни политики за поддържане и насърчаване на икономическата конвергенция. Решаването на тези проблеми изисква ангажимент както от страна на правителствата, така и от международната общност, за да се гарантира, че всички страни могат да имат полза от глобалното икономическо развитие и да се намалят глобалните икономически неравенства.

5. Конвергентна икономика: Анализ на феномена и неговото значение в съвременния свят

Концепцията за конвергентна икономика заема централно място в съвременните макроикономически изследвания и дебати. Тя се основава на идеята, че икономиките на по-малко развитите държави могат да достигнат тези на по-развитите чрез процеси на ускорен растеж. Този процес не само способства за икономическо изравняване между страните, но и влияе на глобалните икономически отношения и политики.

Теоретични основи на конвергенцията

Както споменахме по-горе, концепцията за конвергенцията в икономиката е изведена от модела на Солоу-Суон, който предполага, че с пониските нива на капитал по-бедните страни ще постигнат по-високи нива на растеж в сравнение с по-развитите страни, където нивата на капитал

вече са високи. Този процес, известен като абсолютна конвергенция, предполага, че всички икономики ще конвергират към един и същ стандарт при идентични условия.

В допълнение, концепцията за условна конвергенция признава, че страните със сходни икономически и институционални условия ще конвергират по-скоро помежду си, отколкото с тези, които се различават значително по тези параметри. Учените като Баро и Сала-и-Мартин са развили тези идеи, като добавят влиянието на човешкия капитал, технологиите и политиките в уравнението на растежа.

Икономическата конвергенция е концепция, която изследва условията и механизмите, чрез които икономиките на по-бедните страни могат да достигнат тези на по-развитите. Теоретичните основи на конвергенцията се базират на няколко ключови икономически модели и теории, разглеждани и развити през годините. Ето някои от основните теоретични рамки:

- **Моделът на Солоу-Суон (1956)**

Робърт Солоу и Тревор Суон независимо разработиха модел на икономически растеж, който стана известен с неговата способност да обясни как различията в запасите от капитал между страните могат да водят до различия в темповете на растеж. Според модела по-бедните страни имат по-ниско ниво на капитал на работник, което води до по-високи възвръщаемости от инвестициите в капитал и по-бърз растеж. Солоу предполага, че при отсъствието на технологични промени и при постоянно население икономиките ще конвергират към стабилен растеж, диктуван от натрупването на капитал.

- **Теория на условната конвергенция**

Разработена през 1990-те, тази теория разглежда условията, при които икономиките с подобни характеристики (като нива на спестявания, инвестиционни нива, образователни стандарти и институционална структура) конвергират към подобни нива на БВП на глава от населението. Това разбиране разширява понятието за конвергенция, приемайки, че различните страни могат да имат различни „пътеки на растеж“, които са обусловени от техните уникални икономически и социални структури.

- **Теорията на ендогенния растеж**

Развита от Пол Ромер и Робърт Лукас през късните 1980-те и началото на 1990-те, теорията на ендогенния растеж предполага, че растежът е резултат от вътрешни фактори в икономиката, а не само от външни влияния като технологични промени. Тази теория акцентира върху ролята на човешкия капитал, иновациите и знанията, които могат да бъдат интегрирани в процеса на производство, стимулирайки така икономическия растеж отвътре.

- **Географска икономика и нова икономическа география**

Разработена от Пол Кругман и други, новата икономическа география изследва как икономическата дейност е разпределена в пространството и как това влияе на икономическата конвергенция. Тя анализира ролята на местоположението и миграцията на трудови ресурси в контекста на регионалната конвергенция и дивергенция.

Теоретичните основи на конвергентната икономика предоставят различни инструменти за анализ на икономическия растеж и сближаване между страните и регионите. Въпреки разнообразието от подходи и модели, общият извод е, че *множество фактори, включително инвестиции в капитал, човешки ресурси, технологии и институционални иновации, играят критична роля в процеса на конвергенция. С разбирането на тези процеси политиките могат да формулират стратегии, които да насърчат икономическото изравняване и устойчиво развитие.*

Практически проявления на конвергенцията

В практически аспект конвергентната икономика може да бъде наблюдавана в процесите на европейска интеграция, където структурните и кохезионните фондове на ЕС подпомагат развитието на по-слабо развитите членки. Пример за това е положението в страни като България и Румъния, които използват европейско финансиране за подобряване на своята инфраструктура и увеличаване на своя икономически потенциал.

Също така процесите на конвергенция са видими в глобален мащаб, където страни от Източна Азия като Китай и Южна Корея са демонстрирали значителен икономически растеж, което ги доближава до икономическите показатели на западните индустриализирани държави.

Конвергенцията на икономиките в практика може да бъде наблюдавана чрез различни икономически, социални и политически инициативи. Тези проявления са особено забележими в контекста на регионални интеграции като Европейския съюз, както и в усилията на развиващите се страни да настигнат по-развитите икономики. По-долу са изброени някои ключови аспекти на практическите проявления на конвергентната икономика:

- **Европейски структурни и инвестиционни фондове**

Един от най-значимите инструменти за постигане на конвергенция в рамките на ЕС са структурните и инвестиционни фондове. Тези фондове са насочени към подобряване на инфраструктурата, увеличаване на заетостта, подобряване на образователната система и укрепване на местната администрация в по-слабо развитите региони на ЕС. Те целят да намалят икономическите и социалните различия между регионите и да насърчат устойчивото развитие.

- **Развиващи се икономики и догонващ растеж**

Много развиващи се страни са демонстрирали бърз икономически растеж, като използват различни стратегии за настигащ растеж. Например Китай и Индия са използвали комбинация от либерализация на икономиката, инвестиции в образование и технологии и активна индустриална политика, за да стимулират своя икономически растеж и да се приближат до по-развитите икономики.

- Технологичен трансфер и иновации

Технологичният трансфер играе ключова роля в конвергентната икономика. Развиващите се страни често приемат и адаптират технологии и иновации от по-развитите страни, което им помага да подобрят своята производителност и икономически потенциал. Примери за това включват разпространението на цифрови технологии и автоматизацията в производството и услугите.

- Регионална интеграция и мултилатерално сътрудничество

Регионалните икономически общности като АСЕАН, МЕРКОСУР и Африканския съюз също допринасят за конвергенцията между своите членки. Чрез улесняване на търговията, инвестициите и мобилността на работната ръка тези общности насърчават икономическото сближаване и сътрудничеството между страните.

- Политически и институционални реформи

Ефективните политически и институционални реформи са критични за устойчивата конвергенция. Страните, които успяват да подобрят своите управленски структури, да укрепят правовата си система и да създадат благоприятна бизнес среда, често постигат по-бърз икономически растеж и по-добро качество на живот за своите граждани.

Практическите проявления на конвергентната икономика са многообразни и засягат различни аспекти на икономическото и социалното развитие. Чрез комбинация от политики, инвестиции и международно сътрудничество страните работят за намаляване на различията и постигане на по-балансирано и инклузивно глобално икономическо развитие.

6. Проявления на конвергенцията в България

Конвергенцията в България може да бъде разгледана в няколко основни аспекта, като се фокусира върху процесите на приближаване към средните нива на икономическо развитие в ЕС. Някои от ключовите аспекти на икономическата конвергенция в България могат да се обобщат както следва:

- Икономически растеж

От присъединяването си към ЕС България е изпитвала периоди на икономически растеж, довел до подобряване стандартите на живот и доходите на населението. Въпреки това БВП на глава от населението остава значително по-нисък от този в развитите страни.

- Структурни и институционални реформи

Конвергенцията в България е съпътствана от серия структурни и институционални реформи, включващи укрепване на правната рамка, борба с корупцията, подобрения в административната ефективност и реформи в съдебната система. Тези реформи са насочени към подобряване на бизнес средата и увеличаване привлекателността на страната за чуждестранни инвеститори.

- Кохезионна политика на ЕС

България се възползва от значителни финансови средства от структурните и кохезионните фондове на ЕС, които целят да насърчат икономическата и социалната конвергенция чрез инвестиции в инфраструктура, образование, здравеопазване и други ключови сектори.

- Интеграция в единния пазар на ЕС

Интеграцията на България в единния пазар на ЕС е спомогнала за увеличаване на търговията, свободното движение на стоки, услуги, капитал и работна сила. Това е допринесло за по-голяма икономическа интеграция и отваряне на българската икономика към конкуренцията и иновациите.

- Демографски предизвикателства

България се сблъсква със сериозни демографски предизвикателства, включващи намаляване на населението и застаряване. Тези фактори могат да затруднят икономическата конвергенция, тъй като оказват натиск върху социалните системи и трудовия пазар.

- Икономически дисбаланси

Въпреки положителните тенденции, България продължава да се сблъсква с редица икономически дисбаланси, включително ниска производителност на труда, зависимост от определени индустрии, както и регионални различия в икономическото развитие.

В крайна сметка икономическата конвергенция в България е многослоен процес, който включва както успехи, така и продължаващи предизвикателства. Устойчивата конвергенция изисква продължаващи усилия в областта на икономическите реформи, инвестиции в човешки капитал и инфраструктура, както и ефективно управление на европейските фондове.

7. Книгата на проф. Гарабед Минасян

Авторът не се занимава с теоретичните основи на конвергенцията и нейните различни форми и проявления. Книгата е много по-прагматична и по същество представлява една снимка на икономическото развитие на България през последните 15 г. (от 2008 до 2015 г.). Този период е интересен, защото съвпада с приемането на България в ЕС, което беше последвано от ГФК и после пандемията. Всъщност точно тези събития правят анализа доста труден. Вече има няколко изследвания, които се занимават с въпроса, какво всъщност се случи след приемането на България в ЕС. Резултатите не са еднозначни – има изследвания, които са писани от НПО и са по-скоро нещо като похвално слово за ЕС. Има и силно критични изследвания, сочещи, че България всъщност е загубила голяма част от промишления си капацитет и не е конкурентоспособна. Икономическият институт при БАН също има редица изследвания, потвърждаващи разбирането, че оценката не е и не може да бъде еднозначна. Тук трябва да сме пределно ясни и да разграничаваме политическите и стратегическите решения за присъединяване към голям икономически и политически съюз, към който по принцип в обществото има консенсус, с начина, по който се осъществява тази интеграция, как и доколко се защитават националните интереси. Точно в това отношение книгата на проф. Минасян предлага много възможности за размисъл.

В структурно отношение книгата е разделена на четири относително обособени части. В първата е разгледана икономическата динамика в България (БВП, инвестиции, цени, разходи за труд). Констатациите, които прави проф. Минасян, не са приятни. Дори и широко прокламираното нарастване на промишленото производство през последните две-три години очевидно е свързано с военнопромишления комплекс, което прави този растеж конюнктурен и малко вероятно е, тези темпове да се запазят в бъдеще. Отделен въпрос е доколко нарастването на производството и търговията със специална продукция има положително влияние върху икономиката извън регионите, където то се осъществява. Още по-нелицеприятна е картината по отношение на инвестициите (както публични, така и частни), където изоставането от останалите нови страни-членки е сериозно и има тенденция към задълбочаване.

От доста време проф. Минасян алармира за износа на национален капитал. Тази тема е намерила място и в тази книга, а данните са наистина стряскащи – нещо наречено от автора „капиталов парадокс“, тъй като се оказва, че за разглеждания период изтеклите навън капитали превишават близа два пъти влезлите в икономиката капитали, като особено силно това

се чувства след пандемията. Причините, които се открояват в книгата, са няколко:

- Действието на паричния съвет (фиксирането на лева и реалното му надценяване);

- Отсъствието на благоприятен климат вътре в страната;

- Натрупването на съмнителни капитали, които искат да избягат.

Всъщност, както и авторът отбелязва, бягството на капитали е само едната страна на монетата – другата е липсата на входящи и особено драматичния спад на ПЧИ.

По отношение на ценовата динамика авторът се спира преди всичко на забавената ценова конвергенция в страната, която остава в дълното на ценовото равнище в Европа. Свързан с ценовите равнища и инфлацията е и проблемът с разходите за единица труд, където представянето ни също не е убедително (там сме в челото), което води до добре известните проблеми с производителността на труда, конкурентоспособност и стагниращ износ, който не може трайно да се превърне във фактор на икономическия растеж. Вече стана традиция, вътрешните фактори на растежа да са преобладаващи, но поради ниската цена на труда в България те са лимитирани, а като резултат икономическият растеж е слаб и далеч от нуждите на догонваща икономика.

Първата част на книгата завършва с анализ на конфликта между реалната и номиналната конвергенция в контекста на интеграцията в ЕС и особено на присъединяването към еврозоната. Тук проф. Минасян заема една по-скоро предпазлива и консервативна позиция, силно отличаваща се от оптимистичните изказвания на управляващите, като основното му опасение е свързано с дългосрочното изпреварващо инфлацията, повишение на доходите, като последното се дължи на слабата реална конвергенция и изтичането на капитали. Аз не споделям (поне не на този етап) тези страхове и си мисля, че предвид особеностите на България (паричния съвет) *реална конвергенция е възможна и с приемането на еврото.*

Втората част е посветена на финансовата система, наречена от автора монетарни въздействия. Припомнят се правилата на паричния съвет и валутната политика, както и проблемите, свързани с управлението на брутните валутни резерви. Тук с проф. Минасян имаме стар спор, тъй като той продължава да настоява, че нивото на валутните резерви се препоръчва да бъде около 3-4 месеца, а в България то е около 8-9 месеца. Всъщност препоръчителното ниво от около 3 месеца е за страни с плаващ валутен курс, докато за тези с фиксиран то трябва да е поне 6 м. Аз по принцип съм съгласен, че икономическата природа на този валутен резерв, (а тук става дума за 67 млрд. лв. – 35 % от БВП!) е неблагоприятна за икономиката, но все пак трябва да се прави разлика между страните с фиксиран и

плаващ курс. По отношение на стопанисването на резервите най-показателна е фигурата, сочеща, че вноската от близо 350 млн. лв., при условие че резервите непрекъснато се увеличават, на практика е изчезнала през последните години, а доходността е станала отрицателна. Разбира се, голяма част от проблема с ниската (и понякога отрицателна) доходност се дължи на силно рестриктивните правила за управлението на валутните резерви, особено в условията на следкризисни нулеви лихвени проценти. Това обаче не отменя големия проблем, че по същество БНБ отнема огромен ресурс от банковата система и е логично да се очаква, че по-голямата част от него следва да се върне обратно в публичния сектор. Когато това не се случва, както е видно от фигурата на с. 33, независимо от причините, има проблем, на който трябва да се търси решение.

Третата част на книгата се занимава с фискалните турбуленции. Авторът тук продължава анализите, които е правил и преди. За пореден път на критичен анализ е подложен ефектът от плоския данък, като се аргументира разбирането, че ефектите са по-скоро негативни. Дори МВФ най-накрая прозря несправедливостта на плоския данък и вече по-скоро настоява за промяна, а не само препоръчва. Надеждите тук са, това да е свързано с цялостен преглед на данъчната система, а не само с въвеждането на някаква прогресивност. Съвсем наскоро лидерът на най-голямата политическа партия заяви, че България трябва да се готви за по-високи данъци по настояването на МВФ. Това, разбира се, не е вярно – прогресивност може да се въведе и при неутралност на фискалния резултат. Друг въпрос е, че икономиката може би наистина има нужда от по-високо данъчно облагане, *но не преди да е направено всичко възможно за повишаване на събираемостта*, която през последните три години отново намалява.

По отношение на разходната част авторът също е много критичен и акцентира върху неритмичността на разходите и използването на капиталовите разходи като буфер за постигането на фискалния дефицит, а не като инструмент за провеждане на икономическа политика. По същия критичен начин е разгледана генералната насока на фискалната политика, която се интересува само и единствено от спазването на Маастрихтския критерий, но се оказва (проф. Минасян го обяснява много добре с конкретен пример), че в условията на монетарен съюз (а България дефакто участва в него, доколкото няма собствена монетарна политика) сляпото спазване на правилата, особено в случаите когато другите ги нарушават, не е оптимална политика. Съвсем отделен въпрос е, нещо, което не е намерило място в това изследване, е каква трябва да бъде фискалната политика на страна с догонваща икономика. Фиксацията върху недопускането на дефицити едва ли е най-доброто решение.

От гледна точка на състоянието, в което е България през последните години, може би най-интересната част е последната, където се разглежда институционалната ирационалност. За пореден път проф. Минасян изказва бурно недоволство от „опашкарската позиция“ на България и задава въпроса: Накъде вървим? Хубаво е, че проф. Минасян отново ни напомня нещо, което управляващите срамежливо премълчават – **Икономическата теория е политическа теория!** Или казано още по-силно механизмите на макроикономиката са политически и всяка икономическа наука е най-напред политическа. По-нататък това, което пише авторът за политическите нрави в България и за цената на политическата лоялност, може и да звучи стряскащо, но за съжаление е вярно. Ще си позволя само един цитат: *„Преразпределителните възможности на държавния бюджет се оказват недостатъчни за набъбващата маса от ожаднели политикани. Разширява се скритото нелегитимно преразпределение на национални ресурси във формата на нескончаем икономически парламентарен регулативизъм, нерегулиран лобизъм и съзнателно формиране на некачествено законодателство, което да удовлетворява индивидуални и групови интереси.“* Това звучи много нелицеприятно за страна-членка на ЕС, искаща колкото може по-бързо да влезе и в шенгенското пространство, и в еврозоната. Едва ли обаче ще се намери някой, който да отрече това заключение, освен тези, които пряко упражняват и се ползват от властовите облаги. Корупцията е колкото икономически, толкова и политически проблем – дори не е съвсем, ясно кое е преобладаващото и това проф. Минасян ясно го е посочил с графиките, показващи корупционния индекс и икономическия просперитет, измерен с показателя БВП на глава от населението (с.170).

По-нататък вниманието се насочва към проблемите на образованието, като се излиза от разбирането още от времето на Кант, че образованието е благосъстояние в най-общ смисъл. Повечето от нас тук са пряко свързани с образователната система и едва ли някой ще се наеме да оборва факта, че образованието у нас изостава и не отговаря на потребностите, което е още една пречка към ускорена динамика на икономическото развитие.

След обрисуването на една такава мрачна картина оптимистично настроеният читател би очаквал някакъв холивудски хепи енд, в който авторът предлага подробна рецепта, как да се оправят нещата. За радост или съжаление заключението на книгата не е издържано в този жанр и не обещава никакви чудеса. По-скоро преповтаря изводите от отделните глави:

- Ефектите от продължителното действие на паричния съвет и реално надценената валута;

- Непремерено високи валутни резерви и проблемите с управлението им;
- Придържането към бездефицитен радикализъм;
- Неефективна данъчна система;
- Робуване на доказано провалили се либерално-фундаменталистски схеми;
- Подценена роля на държавата и мн. др.

В крайна сметка книгата на проф. Минасян е една отрезвяваща оценка за нашето настояще и само се надявам, че няма да се окаже оценка и за нашето бъдеще. От нас зависи. Конвергенцията, разгледана в нейния широк смисъл, е пътят, по който следва да се развива икономиката, за да излезе от дълбоката летаргия, в която е изпаднала.

Виктор Иванов Йоцов е професор в катедра „Финанси и счетоводство“ на СУ "Св. Климент Охридски" и в секция „Макроикономика“ в Института за икономически изследвания към БАН. Научни интереси: в областите парична теория, парична политика, публични финанси, международни финанси, външна търговия.

ORCID ID: 0000-0002-9956-0483

ISSN 0323-9004

Народно стопански архив

Свищов, година LXXVII книга 1 - 2024

Конвергентна икономика – критичен поглед за пътя на България в ЕС

Измерване на въздействието на фискалната политика върху икономическия растеж на Армения

Риск и възвръщаемост при инвестициите във фотоволтаични централи чрез проектна компания и кредитно финансиране

Насърчаване на участието на МСП в дуално обучение в контекста на регионалните различия в България

Икономиката в сянка и укриването на данъци – поведенчески нагласи и мерки за борба

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“

СВИЩОВ

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Проф. д-р Андрей Захариев – главен редактор
Проф. д-р Йордан Василев – зам. главен редактор
Проф. д-р Стоян Проданов
Проф. д-р Тодор Кръстевич
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Анатолий Асенов

МЕЖДУНАРОДЕН СЪВЕТ:

Проф. д-р ик.н. Михаил А. Ескиндаров – Финансов университет при Правителството на Руската федерация, Москва (Русия).
Проф. д-р ик.н. Григоре Белостечник – Молдовска академия за икономически изследвания, Кишинев (Молдова).
Проф. д-р ик.н. Михаил Ив. Зверяков – Одески държавен икономически университет, Одеса (Украйна).
Проф. д-р ик.н. Андрей Крисоватий – Тернополски национален икономически университет, Тернопол (Украйна).
Проф. д-р ик.н. Йон Кукуй – Университет Валахия, Търговище (Румъния)
Проф. д-р Кен О'Нийл – Университет Ълстер (Ирландия)
Проф. д-р Ричард Торп – Университет Лийдс (Великобритания)
Проф. д-р ик.н. Олена Непочатенко – Умански национален аграрен университет, Уман (Украйна)
Проф. д-р ик.н. Дмитрий Лукьяненко – Киевски национален икономически университет „Вадим Гетман”, Киев (Украйна)
Доц. д-р Мария Стефан – Университет „Валахия”, Търговище (Румъния)
Доц. д-р Анисоара Дунка – Университет "Валахия", Търговище (Румъния)
Доц. д-р Владимир Климук – Брановички държавен университет, Бранович (Беларус)

Екип за техническо обслужване:

Технически секретар: д-р Росица Проданова
Стилов редактор: Анка Танева
Превод английски: ст. преп. Венцислав Диков и ст. преп. д-р Маргарита Михайлова

Адрес на редакцията:

5250 Свищов, ул. „Ем. Чакъров” 2
Проф. д-р Андрей Захариев – главен редактор
☎ (+359) 889 882 298
Д-р Росица Проданова – технически секретар
☎ (+359) 631 66 309, e-mail: nsarhiv@uni-svishtov.bg
Благовеста Борисова – компютърен дизайн
☎ (+359) 882 552 516, e-mail: b.borisova@uni-svishtov.bg

НАРОДНОСТОПАНСКИ АРХИВ

ГОДИНА LXXVII, КНИГА 1 – 2024

СЪДЪРЖАНИЕ

Виктор Йоцов

Конвергентна икономика – критичен поглед за пътя
на България в ЕС /3

Мариам Восканян, Хрипсима Габриелян

Измерване на въздействието на фискалната политика върху
икономическия растеж на Армения /21

Тодор Георгиев

Риск и възвръщаемост при инвестициите във фотоволтаични централи
чрез проектна компания и кредитно финансиране /38

Силвия Тонева, Кристина Стефанова

Насърчаване на участието на МСП в дуално обучение в контекста на
регионалните различия в България /57

Николай Калистратов

Икономиката в сянка и укриването на данъци – поведенчески нагласи и
мерки за борба /72